

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت علوم تحقیقات و فناوری
دانشگاه شهید اشرفی اصفهانی
دانشکده حقوق و الهیات
گروه حقوق جزا و جرم شناسی

پایان نامه برای دریافت درجه‌ی کارشناسی ارشد (M.A.)
رشته حقوق جزا و جرم شناسی.

عنوان:

نقد و بررسی مبانی تعزیر مالی در فقه امامیه و حقوق کیفری ایران

استاد راهنما

دکتر مهدی نقوی

استاد مشاور

دکتر راضیه قاسمی

نگارش

مژده یاری جان زاده

پاییز ۱۳۹۸

وزارت علوم تحقیقات و فناوری
دانشگاه شهید اشرفی اصفهانی
دانشکده حقوق و الهیات
گروه حقوق جزا و جرم شناسی

تأییدیه‌ی اعضای هیأت داوران حاضر در جلسه‌ی دفاع از پایان‌نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیأت داوران نسخه‌ی نهایی پایان‌نامه‌ی آقای (خانم) مزده یاری جان زاده را تحت عنوان نقد و بررسی مبانی تعزیر مالی در فقه امامیه و حقوق کیفری ایران در رشته حقوق جزا و جرم شناسی از نظر فرم و محتوا بررسی نموده و پذیرش آن را با درجه ..... برای تکمیل درجه‌ی کارشناسی ارشد پیشنهاد می‌کنند.

اعضای هیأت داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	امضاء
۱- استاد راهنما			
۲- استاد مشاور			
۳- استاد داور			
۴- استاد داور			
۵- مدیر گروه			

تقدیرم به

زرباترین، والاترین و عظیم‌ترین و ارکان و محافظان الهی،

پدر و مادر عزیزم

تجدید او چکن باشد به پاس کافوقشان کار بهایشان در راه موفقیتم

تشر

به مصداق «من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق» بسی شایسته است از استاد فرهیخته و

فرزانه جناب آقای دکتر مهدی نقوی که با کرامتی چون خورشید، سرزمین دل را روشنی

بخشیدند و گلشن سرای علم و دانش را با راهنمایی‌های کارساز و سازنده بارور ساختند؛

تقدیر و تشر نمایم.

همچنین از اساتید محترم داور جناب آقای دکتر .. و جناب آقای دکتر ... که

زحمت داوری این اثر را متقبل شدند، کمال تشر و قدردانی را دارم.

چکیده

جرایم تعزیری جرایمی هستند که در شرع اسلام، برای آنها مجازات خاص و معین در نظر گرفته نشده است. تعیین مجازات در این گونه جرایم با توجه به شدت جرم، شخصیت مجرم و اوضاع و احوال قضیه شرایط زمان و مکان بر عهده قاضی است. مشروعیت جریمه مالی در حکومت اسلامی، یکی از چالش‌های جدی فقهای امامیه است. فقهای متقدم شیعه به دلیل مواجه نبودن به پرسش‌های فقهی در حوزه حکومت اسلامی تأملات کمتری نسبت به فقه حکومتی داشته و تعزیرات شرعی را محدود در دایره نصوص شرعی؛ یعنی زدن کمتر از حد، حبس و توبیخ می‌دانسته جریمه مالی و محرومیت از حقوق سیاسی و مدنی و ... را مشروع نمی‌دانند، ولی برخی از فقهای معاصر که بعد از تأسیس نظام جمهوری اسلامی نظریه‌پردازی نموده و تأملات بیشتری در حوزه فقه حکومتی نموده‌اند، معتقدند حکومت اسلامی می‌تواند جریمه مالی را وضع نماید. در این راستا به ضرورت حفظ، انتظام و مصلحت امت اسلامی استدلال نموده روایات و شواهد تاریخی مستند به معصوم را شاهی برای اثبات دیدگاه خود می‌آورند. وقتی معتقد به ولایت فقیه و تشکیل حکومت اسلامی باشیم، حاکم اسلامی برای حفظ نظام اسلامی، برقراری نظم و امنیت و تأمین عدالت می‌تواند با در نظر داشت مصلحت امت، قوانین را وضع نموده به مرحله اجرا بگذارد. بر این اساس، حاکم می‌تواند جرایم مالی را به عنوان قانون وضع نماید؛ فرق نمی‌کند به عنوان تعزیرات شرعی باشد یا تعزیرات حکومتی؛ زیرا مبنای وضع قانون، جریمه مالی مصلحت جامعه است و حاکم امین امت، در صدد تأمین مصالح آنان است. بنابراین، می‌تواند قوانین را در جهت تأمین مصالح آنان وضع نماید.

واژه های کلیدی: تعزیر، تعزیر مالی، مجازات، فقه امامیه، حقوق ایران.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه .....
۱	۱- بیان مسأله .....
۴	۲- پیشینه تحقیق .....
۵	۳- ضرورت و نوآوری تحقیق .....
۶	۴- سوال های تحقیق .....
۶	۵- فرضیه های تحقیق .....
۶	۶- هدف ها و کاربردهای تحقیق .....
۶	۷- روش انجام تحقیق .....
۷	۸- ساماندهی تحقیق .....

فصل اول: مفاهیم و مبانی نظری

۹	بخش اول- مفاهیم .....
۹	گفتار اول- تعزیر از دیدگاه لغت شناسان .....
۱۲	گفتار دوم- تعزیر در اصطلاح فقهای امامیه .....
۱۵	گفتار سوم- تعزیر در اصطلاح حقوقدانان .....
۱۹	گفتار چهارم- موجبات تعزیر .....
۱۹	۱- اختصاص تعزیر به کبائر .....
۲۰	۲- اختصاص تعزیر به مطلق گناه (حرام) فاقد حد .....
۲۰	گفتار پنجم- انواع تعزیر .....
۲۱	گفتار ششم- تفاوت تعزیر با سایر مجازاتها .....
۲۱	گفتار هفتم- تفاوت تعزیر با حد .....
۲۲	۱- از جهت موضوع .....

- ۲- از جهت نوع عقوبت..... ۲۳
- ۳- از جهت میزان مجازات..... ۲۳
- گفتار هشتم - تفاوت تعزیر با قصاص..... ۲۶
- گفتار نهم - تفاوت تعزیر با دیه..... ۲۶
- بخش دوم- مبانی مشروعیت تعزیر در فقه امامیه و حقوق جزای ایران..... ۲۸
- گفتار اول - مبانی مشروعیت تعزیر در فقه امامیه..... ۲۹
- ۱- آیات..... ۲۹
- ۲- روایات..... ۳۲
- ۳- دلیل عقلی..... ۳۹
- ۴- سیره ی عقلاء..... ۴۰
- ۵- حکم حکومتی..... ۴۱
- گفتار دوم - مبانی مشروعیت تعزیر در حقوق جزای ایران..... ۴۲
- ۱- اصل قانونی بودن جرم و مجازات..... ۴۲
- ۲- ماده ۲ قانون مجازات اسلامی..... ۴۵
- ۳- اصل ۴ قانون اساسی..... ۴۵
- ۴- اصل ۱۶۷ قانون اساسی..... ۴۶
- گفتار سوم - مبانی جرم انگاری در قوانین جزایی..... ۴۶
- ۱- مبانی عمومی..... ۴۹
- ۲- اصل ضرر..... ۴۹
- ۳- تعریف و مبانی اصل ضرر..... ۴۹
- ۴- اقسام ضرر..... ۵۱
- ۵- ضرر مادی..... ۵۱
- ۶- ضرر معنوی..... ۵۱

۷- نقش مصلحت در نظام جزایی اسلام ۵۳

فصل دوم: ادله وجوب و قلمرو تعزیر

بخش اول- ادله وجوب تعزیر ۵۶

گفتار اول- روایات دال بر وجوب تعزیر ۵۶

گفتار دوم- اثبات وجوب تعزیر به وسیله وحدت ملاک ۵۷

گفتار سوم- امر به معروف و نهی از منکر ۵۸

گفتار چهارم - مراتب امر به معروف و نهی از منکر ۶۰

۱- مرحله درونی و انکار باطنی ۶۰

۲- مرحله برونی و اعتراض گفتاری ۶۰

۳- مرحله عملی و فعلی ۶۰

گفتار پنجم- استقرار نصوص خاصه ۶۲

گفتار ششم - قلمرو تعزیر ۶۴

۱- مطلق معاصی ۶۵

۲- معاصی کبیره ۶۷

گفتار هفتم- تعزیر در موارد منصوص ۷۱

گفتار هشتم- تعزیرات حکومتی ۷۴

گفتار نهم- تعزیر در تخلف از احکام حکومتی ۷۶

گفتار دهم- ادله حکومت و ولایت فقیه (حکومت انتصابی) ۷۷

گفتار یازدهم - ادله حکومت انتخابی ۸۲

گفتار دوازدهم - تعزیر در ایجاد مفسده ۸۳

گفتار سیزدهم - وجوب دفع مفسده ۸۴

گفتار چهاردهم - تعزیر در انجام امورخلاف مصالح اجتماعی ۸۴

فصل سوم : کیفیت مجازات های تعزیری و نحوه ی تعیین آن ها و کارکرد تعزیر در حکومت اسلامی

- بخش اول- کیفیت مجازات های تعزیری ۸۹
- گفتار اول- دیدگاه انحصار تعزیر ۸۹
- گفتار دوم - ادله قائلین به انحصار تعزیر و نقد دلایل آنها ۹۰
- ۱- استصحاب و اجرای اصل اولی ۹۰
- ۲- دوران امر بین تعیین و تخییر ۹۲
- ۳- تمسک به عبارت «التعزیر دون الحد» ۹۳
- گفتار سوم- نظر نهایی در مورد انحصار تعزیر در تازیانه ۹۵
- ۱- دیدگاه تنوع تعزیر ۹۶
- ۲- ادله قائلین تنوع تعزیر ۹۷
- گفتار چهارم - ملاک عقوبت های تعزیری ۱۰۲
- گفتار پنجم- وجوب ایجاد نظم طبق ضوابط شرعی ۱۰۳
- گفتار ششم- رعایت تناسب بین جرایم و مجازات ها ۱۰۴
- گفتار هفتم- نظریه انتخابی ۱۰۹
- گفتار هشتم- نحوه ی تعیین مجازات های تعزیری ۱۱۲
- گفتار نهم - مجری تعزیر مطلقا حاکم است ۱۱۲
- گفتار دهم - قاضی در تعیین مجازات های مطلقا مخیر نیست ۱۱۲
- ۱- قاضی و اصل قانونی بودن جرایم و مجازات ها ۱۱۸
- گفتار یازدهم - بررسی دیدگاه فقیهان درباره ی روائی تعزیرات مالی ۱۲۰
- گفتار دوازدهم - نقد و بررسی دیدگاه قائلین به جواز اخذ مال به عنوان تعزیر ۱۲۰
- گفتار سیزدهم - تمسک به عناوین ثانویه ۱۲۴
- گفتار چهاردهم - از باب مقدمات برقراری نظم و انتظام امور عباد ۱۲۵

- گفتار پانزدهم - حکم عقل به روائی اخذ تعزیر مالی برای تأدیب..... ۱۲۵
- گفتار شانزدهم - استناد به مناط و ملاک تشریح تعزیرات..... ۱۲۶
- بخش دوم- نقد و بررسی ادله ی دیدگاه ۱۲۸
- گفتار اول - نقد کلی بر مجموع ادله و نحوه استنباط قائلین به روائی جزائی نقدی..... ۱۲۸
- گفتار دوم - غیر قابل فهم و مقایسه بودن تأثیر مجازاتهای تعزیری..... ۱۲۹
- گفتار سوم - ممنوعیت نقض قهری سلطنت افراد بر اموال..... ۱۲۹
- گفتار چهارم - نقد روایات مورد استناد قائلین به جواز تعزیرات مالی..... ۱۲۹
- ۱- نقد دلیل سوم..... ۱۳۰
- گفتار پنجم - بررسی دیدگاه قائلین به ممنوعیت اخذ مال به عنوان تعزیر..... ۱۳۰
- ۱- ادله ی دیدگاه ۱۳۱
- ۲- مقتضای ادله نقلی ۱۳۱
- ۳- مقتضای سیره متشرعه و شارع مقدس ۱۳۲
- ۴- مقتضای اصول عملیه ۱۳۲
- بخش سوم - تعزیر مالی از دیدگاه فقها و جزا..... ۱۳۳
- گفتار اول - مبانی فقهی تعزیرات مالی در فقه امامیه ۱۳۳
- گفتار دوم - دیدگاه موافقان جریمه مالی..... ۱۳۴
- ۱- تمسک به اطلاقات..... ۱۳۴
- ۲- اولویت قطعی ولایت بر جان و مال..... ۱۳۵
- ۳- اعتبار عقلی موجب وثوق..... ۱۳۵
- ۴- تمسک به روایات..... ۱۳۵
- ۵- ضرورت حفظ نظام اسلامی..... ۱۴۰
- ۶- هدف از اجرای مجازات..... ۱۴۳
- ۷- مؤیدات روایی و تاریخی..... ۱۴۴

- گفتار سوم - مبانی فقهی تعزیر مالی در فقه اهل سنت ۱۴۶
- گفتار چهارم - عدم مشروعیت جریمه مالی ۱۴۶
- گفتار پنجم - مشروعیت تعزیرات مالی ۱۴۹
- گفتار ششم - ملاک اجرای تعزیر در حقوق ایران ۱۵۱
- گفتار هفتم - صورت استدلالی قول قائلین به عدم جواز مجازات مالی ۱۶۱
- ۱- بررسی صغرای قیاس ۱۶۲
- ۲- اخذ مال از مجرم و مصادره ی آن به نفع بیت المال ۱۶۲
- ۳- تخریب اموال مجرم ۱۶۲
- ۴- جریمه مالی مجرم به نفع شخص بزه دیده ۱۶۲
- گفتار هشتم - مجازات مالی به عنوان حکم حکومتی ۱۶۳
- نتیجه گیری ۱۶۵
- پیشنهادات ۱۶۷
- منابع ۱۶۷

مقدمه

شریعت اسلام برای تخلفات و جرائمی که از جانب اشخاص صورت می گیرد، مجازات های متعددی در نظر گرفته است که تعزیرات یکی از انواع این مجازات هاست. از جمله مباحثی که در زمینه تعزیرات مطرح شد، انواع و گونه های تعزیرات است. مجازات های مالی یکی از مواردی است که روایی آن، بین اندیشمندان حقوق اسلامی مورد اختلاف است در هر نظام حقوقی برای حمایت از قوانین و مقررات موضوعه، ضمانت اجرایی وضع می شود تا در صورت تخلف اشخاص حقوقی با حقیقی اعمال شوند، در نظام حقوقی کیفری اسلام نیز ضمانت اجرایی تعیین شده که عبارتند از: قصاص، حدود، دیه و تعزیر، موارد اجرای قصاص، حدود و دیات و همچنین نحوه ی اعمال این موارد در شریعت تخصیص شده است لکن بحث تعزیر دامنه ی گسترده ای داشته و ابهامات فراوانی در زمینه ی موارد اجرای این نوع مجازات و نیز نحوه ی اعمال آن وجود دارد. یکی از مباحثی مورد اختلاف میان تنها در زمینه ی تعزیرات، این است که این نوع مجازات به چه صورت و در قالب چه اعمالی می تواند اجرا شود از جمله مواردی که از جانب برخی فقها به عنوان مجازات تعزیری مطرح شده و در قوانین امروزه نیز به وفور به چشم می خورد، جریمه های مالی است. تعزیرات مالی در قانون مجازات اسلامی نیز پیشبینی شده است چنانکه طبق ماده ۱۹ این قانون، جزای نقدی یکی از مصادیق مجازات های تعزیری است.

۱- بیان مساله

تعزیر در لغت به معنی ملامت کردن، منع کردن، رد کردن، بزرگ داشتن، یاری دادن و تربیت کردن و زدن کمتر از حد آمده است. هر چند برخی از اهل لغت معنی اخیر را معنای شرعی تعزیر دانسته اند و در اصطلاح به مجازاتی گفته می شود که نوع و مقدار آن در شرع معین نشده و به نظر حاکم واگذار گردیده است. در برخی از تعاریف بر امری که دارای مجازات مقدر نیست تعزیر اطلاق شده است. جرایم تعزیری جرایمی هستند که در شرع اسلام، برای آنها مجازات خاص و معین در نظر گرفته نشده است. تعیین مجازات در این گونه

جرايم با توجه به شدت جرم، شخصيت مجرم و اوضاع و احوال قضيه شرايط زمان و مكان بر عهده حاكم شرع است. زيرا بدون ترديد اداره جامعه، حفظ نظام و رعايت حقوق مردم و تأمين عدالت و قسط، متوقف بر وضع قوانين و محدوديت آزادي‌هاي شهروندان، تأديب متخلفين و مجازات مجرمين است تا مردم در زندگي‌شان امنيت داشته باشند و مال، جان و ناموس مردم در امنيت باشد. اگر ترس از مجازات نباشد، حرمتي براي جان، مال و ناموس مردم باقي نماند. بنا بر اين، نظام اجتماعي، سياسي و اخلاقي مختل شده، هرج و مرج جامعه را فرا مي‌گيرد (موسوي اردبيلي، ۱۴۲۷، ۴). يكي از مجازات‌هايي كه براي بازدارندگي مجرم از تكرار جرم در قوانين برخي کشورها وضع شده، مجازات‌هاي مالي است. ولي فقهاي شيعه و سني در مورد مشروعيت تعزيرات مالي اختلاف نظر دارند. برخي معتقد به مشروعيت جريره مالي هستند و برخي ديگر جريره مالي را مشروع نمي‌دانند. تعزيرات، محدود به امور منصوصه است؛ مانند ضرب، توبيخ و حبس و يا عام است و شامل مجازات‌هاي مالي مي‌شود. كساني كه تعزيرات مالي را مشروع مي‌دانند، مباني مشروعيت تعزيرات مالي را به روايات و سيره معصومين (ع) مستند مي‌سازند. مرحوم آيت الله «فاضل لنگراني، ۱۴۲۲، ۶۴۵» با اين كه ادله ولايت فقيه را از اثبات مشروعيت جريره مالي قاصر مي‌داند، ولي در عين حال، با استفاده از اطلاعات و روايات خاص، حكم به تعميم تعزيرات نموده و معتقد به مشروعيت تعزير مالي مي‌باشد. هدف از اجراي مجازات، بازدارندگي و اصلاح مجرم است. ممكن است تعزير مالي در نفوس مرتكبين جرم و جامعه اثرگذارتر باشد و ضرب و آسيب‌هاي بدني باعث تنفر مجرم از جامعه شده و جامعه‌پذيري مجرم را کاهش دهد. غرض از مشروعيت تعزير، جلوگیری مجرم از تكرار جرم و برقراري نظم و امنيت عمومي است. گاهي اين هدف با تعزير مالي بهتر محقق مي‌شود از تعزيرات بدني و جسمي؛ بخصوص در مورد كساني كه علاقمندي بيشتري به مال دارند. مرحوم آيت الله «نجفي مرعشي» با اين كه تعزيرات شرعي را به مجازات‌هاي كمتر از حد تعبير مي‌كند، مي‌نويسد: «التَّعْزِيرُ هُوَ الْعِقَابُ وَالزَّجْرُ وَالتَّأْدِيبُ الَّذِي لَا يَتَجَاوَزُ الْحَدَّ وَالْحُدُودُ أَشَدُّ عَقُوبَةً مِنَ التَّعْزِيرَاتِ...» (مرعشي نجفي، ۱۴۲۳، ۳۶۸)، ولي در ادامه فرمايشاتشان تعزيرات حكومتي را اضافه مي‌كند و مي‌نويسد: «وَرَبَّمَا يُضِيفُ الْحَاكِمَ عَلَيْهِ التَّبْعِيدَ وَحَلَقُ الرَّأْسِ وَأَنْوَاعِ أُخْرَى مِنَ الْعُقُوبَاتِ حَسَبُ الْمَصْلَحَةِ بِنَظَرِ الْحَاكِمِ» (همان)؛ تعزير همان مجازات بازدارندگي و تأديب است كه از ميزان حد شرعي تجاوز نكند و حدود، مجازات شديدتر از تعزير است، ولي حاكم مي‌تواند اعمال، مانند تراشيدن سر، تبعيد و انواع ديگري از مجازات را بر حسب مصلحت اعمال نمايد. برخي ديگر از فقهاي متقدم و معاصر،

جریمه مالی را مشروع نمی‌دانند و معتقدند تعزیر بایستی محدود و محصور در امور منصوصه باشد که مصداق بارز آن ضرب دون الحد است؛ زیرا «قراردادن جریمه مالی به‌عنوان مجازات، منافات با توقیفیت احکام شرع دارد. در نتیجه تعدی از موارد منصوص در باب حدود و تعزیرات جایز نمی‌باشد» (موسوی اردبیلی، ۱۴۲۷، ۵۷). با این‌که قلمرو مجازات‌های تعزیری را وسیع‌تر مطرح نموده است، ولی تعزیر مالی را جایز نمی‌داند و می‌نویسد: «التعزیر یجب فی کل جنایه لا حد فیها... وهو یكون بالضرب والحبس والتوبیخ، من غیر قطع ولا جرح ولا اخذ مال (حلی، ۱۴۲۲، ۴۱۱)؛ تعزیر در هر جنایتی که مجازات حدی نداشته باشد، واجب است. این تعزیر با زدن، حبس و سرزنش است، ولی بریدن عضو، جراحت عضو و جریمه مالی جایز نمی‌باشد. در هر نظام حقوقی برای حمایت از قوانین و مقررات موضوعه، ضمانت اجرایی وضع می‌شود تا در صورت تخلف اشخاص حقوقی یا حقیقی اعمال شوند. در نظام حقوقی کیفری اسلام نیز ضمانت اجرایی تعیین شده که عبارتند از: قصاص، حدود، دیه و تعزیر. موارد اجرای قصاص، حدود و دیات و همچنین نحوه‌ی اعمال این موارد در شریعت تخصیص شده است لکن بحث تعزیر دامنه‌ی گسترده‌ای داشته و ابهامات فراوانی در زمینه‌ی موارد اجرای این نوع مجازات و نیز نحوه‌ی اعمال آن وجود دارد. (صانعی، ۱۳۷۶، ۳۲۸)

دو دیدگاه کلی در باب انواع تعزیرات مطرح است:

۱- در تعزیرات، اصل بر تازیانه است؛ و مجازات‌های دیگر که به‌عنوان تعزیر انجام می‌گیرد، عنوان بدل دارد. بنابراین، باید در مقام اجرای «بدل» دقیقاً مورد اندازه‌گیری قرار گیرد تا از حیث تأثیر، از مبدل تجاوز ننماید. به علاوه، از همان مواردی که مجازات جانشین در نصوص و روایات تجویز شده است، نباید تجاوز نمود. از این رو، سایر مجازات‌ها، مانند زندان و جریمه مالی، بر خلاف اصل و منحصر به موارد مشخص است که در کلام یا عمل قانونگذار اسلامی آمده و در غیر آن، نمی‌توان آن مجازات را اعمال نمود.

۲- در مجازات تعزیری اصل بر تازیانه نیست؛ بلکه بر حسب زمان و مکان و صلاح‌دید حکومت اسلامی می‌توان مجازات‌های دیگری در نظر گرفت، و آنچه که در کلام قانون‌گذار و یا عمل او در موارد مختلف آمده به‌عنوان مثال بوده که قابل اتخاذ ملاک و تسری به موارد مشابه است؛ نه اینکه منحصر در آن موارد باشد؛ و علت ذکر تازیانه، در بیشتر موارد، به لحاظ عرف غالب در زمان شارع است. لذا برخی از فقها، علاوه بر تازیانه مصادیق دیگری بسان توبیخ، حبس اعم از موقت یا ابد، تشهیر و نفی بلد را نیز برای تعزیر جایز دانسته‌اند. مشروعیت جریمه مالی در حکومت اسلامی، یکی از چالش‌های جدی فقهای امامیه بوده و در

فقه اهل سنت نیز این مسأله مورد اختلاف است. بطورکلی در فقه اسلامی؛ اعم از فقه امامیه و فقه اهل سنت، دو دیدگاه متفاوت نسبت به جریمه مالی مطرح است. فقهای متقدم شیعه به دلیل مواجه نبودن به پرسش‌های فقهی در حوزه حکومت اسلامی تأملات کمتری نسبت به فقه حکومتی داشته و تعزیرات شرعی را محدود در دایره نصوص شرعی؛ یعنی زدن کمتر از حد، حبس و توبیخ می‌دانسته جریمه مالی و محرومیت از حقوق سیاسی و مدنی و ... را مشروع نمی‌دانند، ولی برخی از فقهای معاصر که بعد از تأسیس نظام جمهوری اسلامی نظریه پردازی نموده و تأملات بیشتری درحوزه فقه حکومتی نموده‌اند، معتقدند حکومت اسلامی می‌تواند جریمه مالی را وضع نماید. در این راستا به ضرورت حفظ، انتظام و مصلحت امت اسلامی استدلال نموده روایات و شواهد تاریخی مستند به معصوم را شاهدی برای اثبات دیدگاه خود می‌آورند.

در این پژوهش سعی بر این است تا ضمن بیان دیدگاه‌های مطروحه و ادله‌ی هر یک از دیدگاه‌ها در این زمینه به بررسی جواز یا عدم جواز مجازات‌های مالی به‌عنوان تعزیر و مبنای آنها پردازد.

۲- پیشینه تحقیق

۱. حبیبی (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان مبنای فقهی تعزیرات مالی در فقه امامیه و اهل سنت بیان کرد که مشروعیت جریمه مالی در حکومت اسلامی، یکی از چالش‌های جدی فقهای امامیه بوده و در فقه اهل سنت نیز این مسأله مورد اختلاف است. بطورکلی در فقه اسلامی؛ اعم از فقه امامیه و فقه اهل سنت، دو دیدگاه متفاوت نسبت به جریمه مالی مطرح است. فقهای متقدم شیعه به دلیل مواجه نبودن به پرسش‌های فقهی در حوزه حکومت اسلامی تأملات کمتری نسبت به فقه حکومتی داشته و تعزیرات شرعی را محدود در دایره نصوص شرعی؛ یعنی زدن کمتر از حد، حبس و توبیخ می‌دانسته جریمه مالی و محرومیت از حقوق سیاسی و مدنی و ... را مشروع نمی‌دانند، ولی برخی از فقهای معاصر که بعد از تأسیس نظام جمهوری اسلامی نظریه پردازی نموده و تأملات بیشتری درحوزه فقه حکومتی نموده‌اند، معتقدند حکومت اسلامی می‌تواند جریمه مالی را وضع نماید. در این راستا به ضرورت حفظ، انتظام و مصلحت امت اسلامی استدلال نموده روایات و شواهد تاریخی مستند به معصوم را شاهدی برای اثبات دیدگاه خود می‌آورند. در فقه اهل سنت نیز دو نظریه مطرح است. برخی قائل به جواز جریمه مالی هستند و برخی دیگر معتقد به حرمت جریمه مالی نظر داده‌اند. هر دو گروه، برای اثبات نظریه خودشان دلایلی آورده‌اند، ولی مشروعیت جریمه مالی به عنوان

مجازات تعزیری در دانش فقه از مبانی قوی‌تری برخوردار است که نباید در مشروعیت آن تردید روا داشت.

۲. علی اکبری بابوکانی (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان مجازات‌های مالی به مثابه تعزیر در بوته نقد بیان داشت که شریعت اسلام برای تخلفات و جرایمی که از جانب اشخاص صورت می‌گیرد، مجازات‌های متعددی در نظر گرفته است که تعزیرات یکی از انواع این مجازات‌هاست از جمله مباحثی که در زمینه‌ی تعزیرات مطرح شده، انواع و گونه و گونه‌های تعزیرات است. مجازات‌های مالی یکی از مواردی است که روائی آن بین اندیشمندان حقوق اسلامی مورد اختلاف است. نگارنده بر خلاف ارتکاز جمهور فقیهان معاصر در پژوهش حاضر ضمن بررسی دیدگاه‌ها در این خصوص و ادله هر دیدگاه معتقد است: تعیین مجازات‌های مالی به عنوان تعزیر جایز نبوده و ادله‌ی معتبر در فقه امامیه برای روائی آن قابل اقامه نیست.

۳. فتحی (۱۳۹۳) در پژوهشی با عنوان سیاست تقنینی ایران در قبال قاعده «التعزیر بما دونالحد» بیان داشت که یکی از قواعد مهمی که تاثیر زیادی در نظام بخشیدن به حقوق کیفری و سیاست تقنینی جمهوری اسلامی ایران دارد قاعده التعزیر بمادون الحد است. در این مقاله ضمن تبیین مفهوم، مستندات و دیدگاه‌های فقهی در خصوص این قاعده، تاثیر آن بر چگونگی تعیین مجازات‌ها به ویژه مجازات‌های شلاق تعزیری مورد بررسی قرار گرفته است.

۴. ساریخانی و همکاران (۱۳۹۳) در پژوهشی با عنوان بررسی فقهی حقوقی تعزیرات با تأکید بر قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ بیان کردند که قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، با حصر صلاحیت جعل تعزیر به قوه قانون‌گذاری و ادغام مجازات‌های بازدارنده در تعزیرات، گام مؤثری در راستای تحول نظام کیفری کشور در عرصه جرایم مستوجب تعزیر، که بخش عمده سیاهه جرایم را تشکیل می‌دهد برداشته است. با این وجود، تفکیک تعزیرات به تعزیرات منصوص و غیرمنصوص شرعی و ترتب آثار حقوقی متعدد بر این تقسیم‌بندی، بدون آن‌که ضابطه مشخصی در تشخیص آن‌ها بیان شود، اشکالاتی را به دنبال خواهد داشت. در این نوشتار ضمن بررسی مبانی فقهی موضوع، با ترسیم ضابطه تفکیک تعزیرات مزبور، به تبیین اشکالات حقوقی ناظر بر این تفکیک پرداخته شده است.

۳- ضرورت و نوآوری تحقیق

یکی از چالش‌های جدی فقهای امامیه و اهل سنت مشروعیت جریمه مالی می‌باشد. قائل شدن به جواز مجازات تعزیری، از سه راه استدلال به منصوص بودن آن، جواز

تعمیم مجازات تعزیری به مجازات‌های غیر جلدی با صلاح‌دید حاکم و نیز به وسیله‌ی استناد به احکام ثانویه و حکومتی ممکن است. در کلام فقهای پیشین عمدتاً اشاره‌ای به این گونه مجازات نشده یا آنکه به عدم مشروعیت آن حکم شده است، اما فقهای معاصر گرایش به پذیرش این مجازات به عنوان مجازات شرعی دارند. هدف از اجرای مجازات، بازدارندگی فاعل جرم است. تعزیرات مالی بازدارندگی بیشتر دارد و اصلح برای جامعه است؛ زیرا جرایم تعزیری به دلیل تعرض مجرم، به نفع جامعه است که مجرم را محکوم به مجازات مالی نماید. اهمیت این پژوهش از یک جهت به دلیل پرکردن خلاء تحقیقاتی موجود در این زمینه که پژوهش‌های اندکی صورت گرفته است؛ همچنین اهداف سیستم قضایی که از جمله کم کردن شمار زندانیان و همچنین تامین هزینه‌های موجود برای سیستم قضایی می‌باشد ضرورت پژوهش‌هایی از این دست را نشان می‌دهد.

۴- سوال های تحقیق

- ۱- مصادیق تعزیر بیان شده در متون فقهی موضوعیت دارد یا طریقت؟
- ۲- تعیین مجازات های تعزیری، بر عهده ی کیست؟
- ۳- مقبولیت تعزیر مالی در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ مبتنی بر چه مبانی‌ای است؟

۵- فرضیه های تحقیق

- ۱- مصادیق تعزیر در متون ظاهراً موضوعیت دارد.
- ۲- تعیین مجازات های تعزیری، بر اساس روایات، بر عهده ی امام و امروزه در حقوق جزای ایران، به عهده ی قاضی است.
- ۳- مقبولیت تعزیر مالی در قانون مجازات اسلامی در بخش دوم مجازات ها آورده است.

۶- هدف ها و کاربردهای تحقیق

- ۱- بازکاوی مصادیق تعزیر مالی در متون فقهی
- ۲- بررسی موضوعیت داشتن یا طریقت داشتن مصادیق تعزیر مالی
- ۳- بررسی مبانی مشروعیت یا عدم مشروعیت تعزیر مالی

۷- روش انجام تحقیق

روش تحقیق توصیفی - تحلیلی است.

۸- ساماندهی تحقیق

با توجه به ادبیات تحقیق و واژه های کلیدی اقدام به تهیه پلان نموده و در راستای آیین نامه نگارش پایان نامه دانشگاه و با توجه به نظریان استاد راهنما این پایان نامه در سه فصل تعبیه شده است فصل اول مفاهیم و مبانی نظری ، فصل دوم ادله وجوب و قلمرو تعزیر ، فصل سوم کیفیت مجازات های تعزیری و نحوه ی تعیین آن ها و کارکرد تعزیر در حکومت اسلامی و در نهایت نتیجه گیری و پیشنهادات ارائه شده است .

۹- جمع بندی

این قسمت به کلیات پژوهش اختصاص دارد. در این فصل در بیان مساله ، به تشریح موضوع، حدود موضوع، دغدغه پژوهشگر از انجام موضوع پرداخته شده است. در پیشینه تحقیق، پژوهش های مرتبط با موضوع پژوهش ذکر شده است؛ در ضرورت و نوآوری به اهمیت و جنبه جدید شدن موضوع پرداخته شده سپس در راستای موضوع سوالات، اهداف و فرضیه ها بیان شده و در نهایت روش انجام تحقیق ذکر شده است و در نهایت ساماندهی تحقیق آمده است.

فصل اول:

مفاهیم و مبانی نظری